

John L. Esposito

ISLAM I POLITIKA SJEDINJENIH DRŽAVA*

Devedesete su testirale sposobnost političkih analitičara i političara da naprave razliku između islamskih pokreta koji su prijetnja i onih koji predstavljaju legitimne autohtone snage koje nastoje reformirati i preusmjeriti svoja društva. Podjednako važno, one su postavile pitanje sposobnosti političara da naprave razliku između kratkoročnih ciljeva vanjske politike i dugoročnih interesa, između strahova od monolitne islamske prijetnje i njene raznovrsne i difuzne stvarnosti. Iako ogromna većina islamskih organizacija nastoji da djeluje unutar sistema, tajne radikalne organizacije, koje zastupaju nasilno preuzimanje vlasti radi utemeljenja islamske države, i dalje postoje. Manji broj militantnih islamskih organizacija, kao što su El-Džihadu—islami, Božija partija, Spašeni iz Pakla, Božija armija, Islamska oslobodilačka organizacija, turske Brigade odmazde i Oružana islamska grupa (Alžir), pribjegavaju nasilju i terorizmu prijeteci stabilnosti svojih društava i regiona.

Stabilnost i sigurnost interesa u naftom bogatim zemljama Perzijskog zaliva mora biti balansirana shvatanjem da i dugoročna stabilnost vlada i

*Odlomak iz knjige John Esposito *Islamska prijetnja mit ili stvarnost*, koja ovih dana izlazi iz štampe u izdanju izdavačke kuće “Selsebil” iz Živinica.

društava u regionu kao i imidž i kredibilitet Sjedinjenih Država mogu biti ugroženi u narednoj deceniji 1) sposobnošću muslimanskih vladara da odgovore domaćim pozivima za promjenu njegujući političku kulturu, vrijednosti i institucije koje promoviraju veću političku participaciju i jačaju civilno društvo i 2) sposobnošću zapadnih političara da zauzmu komparativnu perspektivu koja prepoznaje i na različite načine odgovara mnoštvu formi političkog islama.

Iranska revolucija dominirala je politikom Srednjeg istoka i zapadnom percepcijom muslimanskog svijeta osamdesetih i devedesetih godina 20. stoljeća. Bile su to decenije novih saveza i novih prestrojavanja, u kojima su mnogi islamski pokreti predstavljali izazov za svoja društva i Zapad, dok je nasilna, radikalna manjina nastavila direktno ugrožavati stabilnost države i društva. Masakr nad turistima u Luksoru (Egipat), bombaški napadi i stradanje američkih vojnika u Saudijskoj Arabiji i krvoproliće izazvano bombaškim napadima na američke ambasade u Keniji i Tanzaniji bili su sumorno podsjećanje na prijetnju koju predstavljaju ekstremisti i njihov globalni rat protiv Zapada. Američki raketni napadi na kampove osumnjičene za obuku terorista i ciljeve koje podržava Usama bin Laden probudili su avet buduće borbe između međunarodnih terorista i Zapada u 21. stoljeću.

Savremeni islam više je izazov nego prijetnja. On je izazov Zapadu da sazna i razumije raznolikost muslimanskog iskustva. On izaziva muslimanske vlade da budu osjetljivije na populističke zahtjeve za političkom liberalizacijom i većom populističkom participacijom, da toleriraju, a ne da vrše represiju nad opozicionim pokretima i da izgrađuju vitalne demokratske institucije kontrolirajući, istovremeno, ekstremizam i terorizam. Istovremeno, on poziva zapadne sile da ostanu odane demokratskim vrijednostima koje priznaju autentične populističke pokrete i pravo naroda da sami odrede oblike vladavine i rukovođenja u svojim zemljama.

Američka i evropska podrška represivnim režimima ojačala je antinvesternizam i antiamerikanizam, kao što su pokazali događaji u šahovom Iranu, Libanu, Nimejrijevom Sudanu i na Zapadnoj obali i u Gazi. Ne može se poreći i previdjeti činjenica da postoje snažna antizapadna i, naročito, antiamerička osjećanja među mnogim umjerenjacima, kao i među radika-

lima, kako sekularnim tako i islamskim. Ona se ispoljavaju u tendenciji da se Sjedinjene Američke Države smatraju antiislamskim i nekritički proizraelski nastrojenim i da se za zla muslimanskih društava okrive zapadni politički, ekonomski i društveno-kulturni utjecaji. Pored toga, iz dvostrukog poistovjećivanja “homeinizma” s “islamom” i “nasilnog radikalizma” s “fundamentalizmom” proistječe pretpostavka da su islamski pokreti prirodno ili inherentno antizapadni, što zamagljuje uzroke antiamerikanizma i radikalizma. Pokreti su češće motivirani neslaganjem sa specifičnom zapadnom politikom nego kulturnim neprijateljstvom. Razlike između zapadnih i muslimanskih društava (kao i između nacionalnih država) mogu se bolje objasniti pomoću konkurentskih političkih, društveno-ekonomskih i kulturnih interesa negoli sukobom civilizacija. Prisustvo i politika Sjedinjenih Američkih Država, a ne genetska mržnja prema Amerikancima, često su primarna motivaciona sila koja stoji iza akcija protiv američkih vladinih, poslovnih i vojnih interesa. Američkim interesima najbolje će služiti politika koja ima u vidu tanahnu crtu između selektivne, diskretne i neupadljive suradnje s prijateljskim muslimanskim vladama i jasne, dosljedne javne politike koja se tiče prava građana da odrede svoju budućnost.

Pretpostavka da miješanje politike i religije nužno i neizbježno dovodi do fanatizma i ekstremizma bila je glavni činilac našeg zaključka da su islam i demokratija inkompatibilni. Nemogućnost da se uoče razlike između islamskih pokreta - onih koji su umjereni (nenasilni i koji žele participirati unutar sistema) i onih koji su nasilni i ekstremistički - dovodi do pojednostavljenja i kontraproektivnosti. Islamistički pokreti ili stranke koje participiraju u sistemu, koji su društveno i politički aktivni, nisu, nužno, prijetnja političkom sistemu kao takvom, ali mogu biti shvaćeni kao prijetnja od strane vječitih vladara i političkih elita kada islamisti ponude atraktivnu političku alternativu. Američka vlada (kao i mediji) ne poistovjećuje akcije jevrejskih ili kršćanskih ekstremističkih vođa ili grupa s judaizmom i kršćanstvom. Bilo da se radi o bombaškim napadima na klinike u kojima se obavljaju abortusi, masakru nad muslimanskim klanjačima u hebronskoj džamiji ili srpskoj (kršćanskoj) genocidnoj politici etničkog čišćenja u Bosni, jasna razlika se pravi između vjerskih uvjerenja

i ekstremista koji nelegitimno eksploatiraju religiju da bi opravdali svoje postupke.

Pored toga, američka vlada ne osuđuje miješanje religije i politike u Izraelu, Poljskoj, Istočnoj Evropi ili Latinskoj Americi. Takav nivo razlikovanja ne postoji samo kada se radi o islamu. Reganovo povezivanje Gaddafija i libijskog terorizma sa svjetskim muslimanskim fundamentalističkim pokretom u njegovoj odluci da Sjedinjene Američke Države bombarduju Libiju potvrdilo je ono što mnogi vide kao američki monolitni antiislamski pristup muslimanskom svijetu. Obračanje potpredsjednika Kvejla diplomcima u Anapolisu 1990. u kome je povezao nacizam, komunizam i islamski fundamentalizam pokazuje sličnu neobaviještenost.

Američko viđenje "monolitne islamske prijetnje" često doprinosi podršci represivnim vladama u muslimanskom svijetu i, samim tim, ostvarenju proročanstva koje se samo obistinjuje. Sprečavanje participativnog političkog procesa od strane vlada koje otkazuju izbore ili vrše represiju nad populističkim islamskim pokretima, efikasnim u izbornoj politici kao u Tunisu, Alžiru, Egiptu i Turskoj, ohrabruje ili rizikuje radikalizaciju umjerenih pokreta i pojavu novih oblika radikalizma i ekstremizma. (U najmanju ruku, to ojačava uvjerenje da Sjedinjene Države imaju duple standarde u promoviranju i zaštiti demokratije i ljudskih prava. Nasilje proizvodi nasilje. Mnogi od onih koji su iskusili nasilje režima /šikaniranje, zatvaranje, mučenje/ ili vidjeli svoje drugove kako vehnu ili umiru u zatvorima zaključit će da težnja ka demokratiji dovodi do smrtonosnog ishoda. Oni će se povući iz političkog procesa i postati uvjereni u to da je nasilje njihovo jedino sredstvo.)

Historija arapskih i nearapskih iskustava, posebno Muslimanske braće u Egiptu i Džemaat-i islami u Pakistanu, mnogo govori o vezi između državne represije i radikalizacije. Represija Džemala Abdunnasira nad Muslimanskom braćom, spirala nasilja i kontranasilja Braće prouzročili su militantniju ideološku interpretaciju Sejvida Kutba i pojavu radikalnog krila unutar Muslimanske braće. Represija nad Braćom tokom šezdesetih navela je mnoge da zaključe da su oni praktički iskorijenjeni. Ustvari, zatvorsko iskustvo i represija su nakon više od deset godina doveli do formiranja nasilnih ekstremističkih grupa koje su se odvojile kao što su

Džema'atut-tekfir vel-hidžre i Džema'atul-džihad, ubice Anvara Sadata, i njihovi ogranci danas.

Suprotno tome, islamski pokreti kao što su Džemaat-i Islami u Pakistanu (ili PAS i ABIM u Maleziji) uspijevaju funkcionirati unutar sistema. Džemaat je politički utjecajna, učestvuje u izbornoj politici i nikada nije bila nasilnička, revolucionarna prijetnja. Otvoreniji politički sistem Pakistana, kao i Malezije, omogućio je opozicionim strankama, uključujući jedan broj islamskih stranaka i organizacija, da funkcioniraju unutar političkog sistema. Iako Džemaat, kao i drugi islamski lideri i organizacije u Pakistanu i Maleziji, generalno učestvuje unutar sistema, politički pluralizam joj je onemogućio da monopolizira ulogu političke ili vjerske opozicije. Ona je bila kooptirana u vlast, a funkcionira i kao opozicija, ali nikada još nije bila u stanju dominirati izbornom politikom. U isto vrijeme, njeno iskustvo kao političke partije natjeralo ju je da postane pragmatičnija i fleksibilnija, što se pokazalo korisnim, ali i dovelo do razdora unutar organizacije.

Alžir predstavlja moderni primjer državne represije i rezultirajuće polarizacije i radikalizacije društva. Iskustvo režimskog nasilja, hapšenja i torture naveli su mnoge da se povuku iz učešća u političkom procesu, uvjereni da su sila ili nasilje jedini izlaz u borbi protiv represivnog režima. U Egiptu, Muhammed el-Hudajbi, jedan od vođa Muslimanske braće, upozorio je Mubarekovu vladu kada je prestala praviti razliku između radikalne El-Džema'atul-islamije i Braće, i kada je ponovo počela provoditi represiju nad njima, da "ako naši simpatizeri zaključe da mi ne idemo naprijed u ostvarenju svoga cilja, ako postanu isfrustrirani ovim koracima unazad, neki od njih bi se mogli radikalizirati."¹ Eho ove poruke nalazimo kod Fehmija Huvejdija, prominentnog, islamski orijentiranog egiptaskog novinara (ali ne i člana Braće), koji je upozorio da će vladina hapšenja vodstva Braće navesti mlađu generaciju da se okrene radikalnim potezima kako bi učinila nešto po pitanju društvene nepravde.² Nove ekstremističke grupe izleći će se kako spirala državnog nasilja i islamističkog kontranasilja polariziraju i dijele društvo. Građani su prisiljeni da biraju između sve autoritarnijih vlada i "radikalne fundamentalističke pr-

¹ "Squeezing Islam's Moderates", *The Middle East*, June 1993, p. 11.

² *Ibid.*

ijetnje” dok središnji izbor iščezava u svijetu u kome je neko “za” ili “protiv”. Vlade (kao u Alžiru, Tunisu, Egiptu i Turskoj) više ne prave razliku između radikalnog hirurškog zahvata radi uzvraćanja ili iskorjenjivanja nasilnih revolucionara i akomodacije nenasilne opozicije, već ih sve trpaju u jedan koš pod izgovorom postojanja široko bazirane fundamentalističke prijetnje. Rezultat može biti sukob između militantne, autoritarne države i podjednako militantne i nasilne islamske opozicije u kojoj većina građana države postaje žrtvom, kao u Alžiru. Indiskriminirajuća represija alžirske vlade nad islamistima nailazi na odgovor u radikalnim islamskim milicijama kao što je Naoružana islamska grupa i njenim neprihvatljivim aktima nasilja protiv intelektualaca, novinara, stranaca i žena koje ne poštuju islamske standarde onakve kakvim su ih oni definirali.

Zvanična šutnja Sjedinjenih Država ili Zapada ili ekonomska, politička i vojna podrška takvim represivnim režimima smatraju se saučesništvom i znakom dvostrukih standarda Zapada u ostvarenju demokratije. Represivni režimi i kršenje ljudskih prava, uz zapadnu politiku koja podržava takve akcije, mogu stvoriti uvjete koji će odvesti u politički sukob i nasilje. Oni omogućuju muslimanskim vladama i pojedinim zapadnim političarima da opravdaju svoje tvrdnje i proricanje da su islamski pokreti inherentno nasilni, antidemokratski i da predstavljaju prijetnju nacionalnoj i regionalnoj stabilnosti.

Suprotno onome što pojedini savjetuju, Sjedinjene Američke Države ne bi, u načelu, trebale da se protive primjeni islamskog zakona ili uključanju islamskih aktivista u vlast.³ Islamski orijentirane političare i grupe trebalo bi ocjenjivati na osnovu istih kriterija kao i bilo koje druge potencijalne političke vođe ili partije. Dok se pojedini ponašaju odbojno, većina islamski orijentiranih vođa ili vlada bit će kritična i selektivna u odnosima sa Sjedinjenim Američkim Državama. Ipak, oni će, uopće uzevši, djelovati u duhu nacionalnih interesa i pokazati fleksibilnost koja odražava prihvatanje stvarnosti globalno međuzavisnog svijeta. Sjedinjene Amer-

³ Daniel Pipes, “Fundamentalist Muslims between America and Russia”, *Foreign Affairs*, Summer 1986, pp. 939—59; and Robert H. Pelletreau, Jr., Daniel Pipes, and John L. Esposito, “Political Islam Symposium: Resurgent Islam in the Middle East”, *Middle East Policy* 3 (1994), pp. 7-8.

ičke Države moraju biti spremne da riječju i akcijom pokažu svoju vjeru u pravo na samoodređenje i predstavničku vlast, koja uključuje i prihvatanje islamski orijentirane države i društva, pod uvjetom da odražavaju volju naroda i direktno ne ugrožavaju interese Amerike.

Dok se muslimanske zemlje kao što su Turska, Iran, Pakistan i Saudijska Arabija natječu za kulturni i politički utjecaj u novonastalim centralnoazijskim muslimanskim republikama, Zapad, uopće, i Sjedinjene Države, posebno, imaju potrebu da kontroliraju, svoju sekularnu predispoziciju i moguću naklonost da promoviraju turski "sekularni islam", sekularni imidž izazvan na lokalnim i parlamentarnim izborima s početka devedesetih iz kojih je proislamska Partija blagostanja (Refah partija) izašla kao glavna politička snaga. Na lokalnim izborima islamisti su odnijeli uvjerljivu pobjedu i postavili gradonačelnike u Istanbulu i Ankari, glavnom gradu Ataturkove sekularne države. Nedžmettin Erbakan potom je 1996. godine postao prvi islamist premijer Turske. Odgovor Sjedinjenih Država i Evrope na ostavku Erbakana 1998. pod pritiskom turske vojske, nakon koje je uslijedilo raspuštanje Partije blagostanja, učinio je tursko-zapadne odnose osjetljivijima. Iako, Sjedinjene Države i njihovi evropski saveznici možda žele osnažiti tursku vladu, oni sebi ne mogu priuštiti luksuz da budu viđene kao promotori određene "vrste" islama, što bi dovelo do etiketiranja turskog sekularnog modela kao samo još jedne varijante "američkog islama".

Sjedinjene Američke Države moraju se pobrinuti za to da ne budu viđene kao neko ko se miješa u islamske programe koje inicira država ili kao neko ko se suprotstavlja aktivnostima islamskih organizacija tamo gdje ih takvi programi ili aktivnosti ne ugrožavaju. Američka politika, ukratko, mora biti vođena u kontekstu u kome se ideološke razlike između Zapada i islama priznaju i, u najvećem mogućem stepenu, prihvataju ili bar toleriraju. Neki zapadni lideri i službenici zauzeli su trezven stav. Princ od Velsa je u zapaženom nastupu "Islam i Zapad" primijetio da je "većina muslimana, istina, osobno pobožna, umjerena u svojoj politici. Ono što spaja naša dva svijeta mnogo je jače od onoga što nas dijeli."⁴

⁴ Andrew Brown, "How English Can Be a Muslim?", The Independent, October 28, 1993.

Visoki vanjskopolitički službenici Amerike, kao što su Edvard Džeredžijan (Edward Djerejian), pomoćnik državnog sekretara za bliskoistočna pitanja u vrijeme administracije Buša (Starijeg), i Robert H. Peletri (Robert H. Pelletreau), pomoćnik državnog sekretara za bliskoistočna pitanja u vrijeme Klintonove (Clinton) administracije, načinili su značajan doprinos u tom smislu. Džeredžijan je naglasio da Sjedinjene Države islam i islamske pokrete ne smatraju neprijateljem. One priznaju pravo pokreta da učestvuju u političkom procesu, pod uvjetom da demokratske izbore ne iskoriste za konačno preuzimanje vlasti, tj. da dođu na vlast motivirani vjerom u slogan "Jedan čovjek, jedan glas, jedan put."⁵ Robert Peletri primijetio je da "imidž islama u umovima prosječnog čitaoca novina je često onaj nejasnog pokreta neprijateljski raspoloženog prema Zapadu, spremnog da upotrijebi nasilje i terorizam da postigne svoje ciljeve". Nasuprot tome, primjećuje on, "postoje mnoge legitimne, društveno odgovorne muslimanske grupe sa političkim ciljevima. Međutim, postoje i islamisti koji djeluju izvan okvira zakona. Ti koji koriste nasilje radi postizanja svojih ciljeva s razlogom su označeni kao ekstremisti, a ekstremisti na Bliskom istoku, kao i bilo gdje drugdje, mogu biti sekularni ili vjerski."⁶ Peletri priznaje da neke islamske grupe učestvuju unutar sistema svojih zemalja dok drugi koriste nasilje protiv vlada i svojih sugrađana. Kao i njegov prethodnik, Edvard Džeredžijan, on konstatuje: "Mi smo sumnjičavi prema onima koji bi da iskoriste demokratski proces da dođu na vlast samo da bi razorili taj sistem radi zadržavanja vlasti i političke dominacije."⁷

Američka politika prema Alžiru reflektira teške izbore i ambivalentnost političara. Džeredžijanova izjava o politici bila je vrlo brzo stavljena na test kada je alžirska vojska intervenirala, poništila izborne rezultate i zabranila Islamski front spasa. Sjedinjene Države, kao i većina zapadnih zemalja, to su prešutjele. Zabrinuti tokom Reganove i Bušove adminis-

⁵ Edward P. Djerejian, *The U.S. and the Middle East in a Changing World* (Washington, D.C.: Meridian House International, June 2, 1992).

⁶ Robert Pelletreau, "Islam and U.S. Policy", čija je doručena verzija objavljena u Pelletreau, Pipes, and Esposito, "Political Islam Symposium", p. 2.

⁷ *Ibid.*, p. 3.

tracije prije svega za izvoz Iranske revolucije, američki političari nisu očekivali, pa prema tome nisu bili ni spremni da se suoče sa mogućnošću izazova demokratski izabrane islamske vlade. Međutim, kako je vrijeme prolazilo i situacija se pogoršavala u Alžiru, Klintonova administracija uočljivo je razradila konzistentniju politiku. U “Islam u politici Sjedinjenih Država” Robert Peletri naglasio je privrženost SAD razvoju demokratskih institucija te primijetio da su “naši stavovi o Alžiru, koji se nalazi usred islamske pobune živi primjer naše politike u praksi. Vlada SAD odavno vjeruje i opetovano je skrenula pažnju alžirskim liderima na najvišem nivou da postoji urgentna potreba za stvarnim političkim dijalogom radi određivanja novog demokratskog kursa za Alžir. Slažemo se sa glavnim alžirskim stranama, koje insistiraju da taj proces mora uključivati širenje političkog učešća da uključi sve političke snage u zemlji, dakle i islamske lidere koji odbacuju terorizam.”⁸ Nažalost, ovaj osjećaj ne može se prepoznati u politici SAD prema Tunisu. Tuniska vlada upotrijebila je silu da obezglavi Partiju obnove (Hizbun-nehda). Peletri je u svjedočenje pred Kongresom priznao: “Tuniski predsjednik Bin Ali bio je ponovno izabran na period od pet godina osvojivši 99.91% glasova na izborima koje većina smatra namještenima. Politički promatrači na terenu izvijestili su o incidentima neregularnih izbornih aktivnosti, kao što je ukidanje ili zatvaranje nekih glasačkih mjesta. Dva predsjednička kandidata bila su uhapšena na neko vrijeme i onda puštena.”⁹

Klinton, islam i rat protiv globalnog terorizma

Sedmi dan augusta 1998. na američke ambasade u Keniji i Tanzaniji izvršeni su bombaški napadi u kojima su ubijene 263 osobe i ranjeno više od 5.000 prizivajući ponovo avet međunarodnog terorizma. Još jednom je međunarodna zajednica gledala ekstremističku marginu političkog islama na djelu. Naslov u *Washington Postu* glasio je “Globalna, panislam-

⁸ Ibid., p. 4.

⁹ “Statement of the Assistant Secretary of State for Near Eastern Affairs Robert H. Pelletreau before the House Foreign Affairs Committee Subcommittee on North Africa”, September 28, 1994, pp. 8-9.

ska mreža: Teroristički poduzetnik ujedinjuje grupe finansijski i politički”.¹⁰ Dvadeset dana kasnije, 27. augusta, Sjedinjene Države napale su navodne logore za obuku terorističkih milicija povezanih sa Usamom bin Ladenom u Sudanu i Afganistanu u znak odmazde i kao preventivni napad protiv prijetnje globalnog terorizma. Odgovor SAD signalizirao je novu fazu rata protiv terorizma, koji se sada fokusirao na nedržavne igrače, a posebno na određene osobe optužene za podržavanje mreže terorističkih organizacija.

Milicije igraju važnu ulogu u muslimanskoj politici u mnogim zemljama. Iako su neke povezane sa organizacijama koje imaju za cilj oboriti vlade upotrebom nasilja, druge su povezane sa organizacijama koje funkcioniraju unutar njihovih društava. Oružana islamska grupa u Alžiru, El-Džema‘atu-l-islamijje i Islamski džihad u Egiptu su jasni primjeri nasilnih revolucionara. Hizbullah u Libanu i Hamas u Izraelu/Palestini danas funkcioniraju u matici društva vodeći istovremeno oružanu borbu. Talibani su milicija koja je borbom stigla na vlast u Afganistanu. Stvaranje, postojanje i historije ovih organizacija reflektiraju njihovu kompleksnost i pitanja koja njihovo postojanje i dosadašnje ponašanje postavljaju. Iako bi ih neki jednostavno otpisali kao slijepe, čak bezumne, antiameričke ili čak grupe u ratu sa Zapadom, stvarnost je mnogo komplikovanija. Njihovi korijeni, ideologija, razvoj, taktika, agende, iako vjerski legitimirani, često su proizvod političkih i ekonomskih faktora u istoj mjeri u kojoj su proizvod teološko-ideološkog svjetonazora. Na isti način na koji je Hizbullah bio odgovor na izraelsku invaziju Libana, inspiriran i podržan od Homeinijevog revolucionarnog Irana, afganistanski talibani proizvod su od Amerike podržanog pokreta otpora mudžahida sovjetskoj invaziji kao i naknadnog haosa i međuplemenskog rata. Hamas je bio direktan odgovor na palestinski ustanak (*intifada*) protiv izraelske okupacije.

U najjasnijoj predsjedničkoj izjavi o islamu i terorizmu, predsjednik Klinton, objavljujući zračne napade, napravio je digresiju kako bi napravio razliku između islama i terorizma, između vjere muslimana i njenog iskrivljavanja od strane onih koji čine djela terorizma u ime islama. Me-

¹⁰ Vernon Loeb, “A Global, Pan-Islamic Network: Terrorism Entrepreneur Unifies Groups Financially, Politically”, Washington Post, August 23, 1998.

đutim, kritična tačka je veza između izjave o politici i konkretne akcije poduzete od strane Sjedinjenih Država. Iako su mnoge američke muslimanske i nemuslimanske organizacije i pojedinci pozdravili Klintonovo razlikovanje između islama i terorizma, oni su također izrazili zabrinutost da to ne može biti okvir za neodbranjivo kršenje međunarodnog prava poduzima preventivne udare unutar granica suverenih država. Posebno sporno bilo je bombardovanje farmaceutskog postrojenja Eš-Šifa u Kartumu (Sudan). Vlada Sjedinjenih Država tvrdila je da posjeduje čvrste dokaze da je postrojenje proizvodilo hemijsko oružje. Sudanci su protestirali tvrdeći da je postrojenje proizvodilo 90% nasušnih potreba Sudana za medicinskim materijalom. Nakon udara, Sudan je tražio od Ujedinjenih naroda da pošalju inspekciju na lice mjesta. Zapadne diplomate i novinari u Kartumu koji su izvršili inspekciju mjesta nisu mogli naći valjanih dokaza da je postrojenje proizvodilo opasne hemikalije. Na koncu glasnogovornici vlade SAD priznali su da su svoj zaključak donijeli na osnovu neadekvatnog obavještajnog izvještaja.

Kao što smo vidjeli, muslimanska politika je tokom devedesetih godina 20. stoljeća bila svjedokom serije napada, bombardiranja i ubistava na domaćem i međunarodnom planu. Turisti u Luksoru (Egipat) i hiljade ljudi u Alžiru umoreni su, vojska Sjedinjenih Država napadnuta je u Rijadu i Zahranu (S. Arabija), a na američke ambasade u Keniji i Tanzaniji izvršeni su bombaški napadi. Takve akcije, za mnoge službenike američke vlade, personificiraju globalni rat terorizma koga su pokrenuli islamski militanti, posebno protiv Sjedinjenih Država i njenih interesa. Glavni simbol toga rata postao je Usama bin Laden, saudijski milioner koga se već duže vrijeme smatra "kumom" međunarodnog terorizma, čovjek koga su neki etiketirali "terorističkim poduzetnikom" zbog njegove podrške radikalnim grupama i milicijama.¹¹ Za neke on predstavlja istinskog mudžahida, borca za slobodu. Za druge on je prijetnja koja podržava mrežu međunarodnih terorista. Bin Laden, kao i Hamas i Hizbullah, ima svoje poštivaoce kao i svoje protivnike. Mnoštvo lica vođa milicija i samih tih milicija otkrivaju uzroke i dokaze za obje strane njihova imidža i karaktera.

¹¹ Ibid.

Usama bin Laden, naizgled pobožan, dobro obrazovan, bogati sin prominentne saudijske porodice, odmeo se radi borbe protiv Sovjeta u Afganistanu, borbe koja ga je stavila na stranu slučaja koji su podržavale Sjedinjene Države, Saudijska Arabija, Pakistan i mnogi drugi. On je ubrzo postao centar okupljanja mnogih "arapskih Afganistanaca", onih Arapa koji su se pridružili džihadu. Nakon okončanja rata, vratio se u Saudijsku Arabiju. Međutim, njegovo militantno suprotstavljanje Ratu u Zalivu 1991. godine i vojnom prisustvu SAD u Saudijskoj Arabiji dovelo ga je u sukob sa njegovim vlastima. Oštro je kritizirao vladajuću porodicu Sauda zbog toga što su dopustili strano, nemuslimansko vojno prisustvo u domovini dva najveća islamska svetišta, Mekke i Medine. Nakon što mu je oduzeto saudijsko državljanstvo, odlazi u Sudan 1994. godine i postaje aktivniji u pomaganju islamskih slučajeva širom muslimanskog svijeta. Sudanska vlada je 1996. godine od njega zatražila da napusti zemlju odgovarajući tako na američke optužbe da Bin Laden koristi Sudan kao bazu za učešće u međunarodnom terorizmu. Tada se Bin Laden ponovo vratio u Afganistan.

Sjedinjene Države Bin Ladena smatraju glavnim finansijerom terorističkih grupa. On je osumnjičen za finansiranje grupa koje su učestvovala u bombardiranju Svjetskog trgovinskog centra 1993. godine, eksploziju u Somaliji 1993., koja je iza sebe ostavila osamnaest mrtvih Amerikanaca, bombaškim napadima u Rijadu 1995. i na Huberske tornjeve u Zahranu 1996. (što on demantira), ubistvo 58 turista u Luksoru (Egipat) 1997. godine, kao i za bombaške napade u Tanzaniji i Keniji. On je priznao svoju umiješanost u napade u Somaliji, izrazio svoje divljenje za napade u Rijadu i Zahranu (iako je demantirao svoju umiješanost, nazvao ih je "herojima"), prijetio je napadima na Amerikance koji ostanu na saudijskom tlu te obećao međunarodnu odmazdu za napade krstarećim raketama.¹² U februaru 1998. godine obznanio je stvaranje transnacionalne koalicije ekstremističkih grupa, islamskog fronta za džihad protiv jevreja i krstaša.

¹² Transkript intervjua sa Usamom bin Ladenom, CNN/Time Impact: Holy Terror?, August 25, 1998.

Poruka i slučajevi za koje se bori Usama bin Laden nailaze na simpatije mnogih Arapa i muslimana. Kao oštar kritičar vanjske politike SAD prema muslimanskom svijetu, osudio je njihovu podršku/“naklonost” prema Izraelu, koji smatra odgovornim za neuspjeh mirovnog procesa, njihovo odbijanje da osude izraelsko bombardiranje civila u Kani (Liban) 1996. godine i insistiranje Sjedinjenih Država na sankcijama protiv Iraka, koje su rezultirale smrću stotina hiljada civila, a posebno djece. Podjednako je kritičan i prema onome što osuđuje kao “nove krstaške ratove” u Zalivu, posebno značajno (vojno i ekonomsko) prisustvo i involviranost Sjedinjenih Država u Saudijskoj Arabiji. Ovim su dodati drugi populistički slučajevi kao što su Bosna, Kosovo, Čečenija i Kašmir.

Međutim, fokusiranje na Usamu bin Ladenu riskira postavljanje jednog od mnogobrojnih izvora terorizma u fokus, izvrtnje kako različitih međunarodnih izvora terorizma (državnih i nedržavnih, muslimanskih i nemuslimanskih), tako i značaj jedne osobe. Ono riskira pretvaranje proklamirane američke odbrane demokratije i krstaškog rata protiv globalnog terorizma u incident koji može transformirati Usamu bin Ladenu od glavnog organizatora terorizma u kultnog heroja u mnogim dijelovima muslimanskog svijeta. Članovi međunarodne zajednice, uključujući evropske diplomate i poslovne ljude koji su imali direktne veze sa Eš-Šifa postrojenjima, opovrgli su navode SAD. Neki članovi Klintonove administracije priznali su da nije bilo dokaza koji bi direktno povezivali Bin Ladenu sa Eš-Šifa fabrikom u Kartumu ili da je ona proizvodila bilo što drugo osim farmaceutskih preparata (odnosno, da je “tajna fabrika hemijskog oružja” kako se u početku tvrdilo). S obzirom na Bin Ladenovo zauzimanje za popularne slučajeve, potreba da se podastru nepobitni dokazi koji bi dokazali vezu između Bin Ladenu i terorističkih akata postala je još izraženija. Iako ga takvi dokazi ne bi nužno diskreditirali u očima sličnih mu ekstremista, oni bi razorili njegov kredibilitet u širem muslimanskom svijetu, ali i osigurali polazište za agresivniju politiku za njegovo hapšenje ili uništenje njegove mreže i logora za obuku. Bez njih, Sjedinjene Države su dovele u tešku poziciju poduzimanja preventivnog napada i kršenja međunarodnog prava i granica suverene države. Akcija je poduzeta bez saradnje međunarodne zajednice, kako bez Ujedinjenih nacija tako i bez evropskih saveznika. Bez pribavljanja dokaza za svoje poteze,

Sjedinjene Države postale su ranjive na optužbe o aroganciji supersile ili, još gore, o državnom terorizmu ili o ponašanju poput zle države.

Nasilje, revolucija i terorizam posebno su sporna i teška pitanja. Iako Usama bin Laden i ljudi s kojima je povezan, ili prema kojima je iskazao divljenje, predstavljaju jasnu sliku akata nasilja i terorizma, mnoge islamske grupe to ne čine. Pravljenje razlike između legitimne i nelegitimne upotrebe sile, umjerenih i ekstremista, populističkih pokreta i terorista može biti teško. Malo ljudi, bez obzira na svoju povijest, sebe predstavljaju kao diktatore i eksploatore. Oni te sudove čuvaju za druge. Mnogi kršćani i jevreji smatraju da su njihove tradicije odane miru i društvenoj pravdi, ali su itekako spremni povjerovati da su druge tradicije i narodi (kao što su islam i muslimani) militantni. Naši ratovi su odbrambeni a ne napadački, naši su “pravedni ratovi” protiv agresora. “Njihovi” ratovi slijede tradiciju svetog rata. Upotreba nasilja, razlikovanje između umjerenih i ekstremista, između agresije i samoodbrane, otpora i terorizma često ovisi o tome gdje ko stoji. Crta između pokreta nacionalnog oslobođenja i terorističkih organizacija često je zamagljena ili ovisi o političkom gledištu pojedinca. Heroji Američke revolucije bili su odmetnici i teroristi za britansku krunu, kao što su bili Menahim Begin (Menachem Begin) i Jicak Šamir (Yitzak Shamir), Irgun i Stern Gang. Nelson Mandela i Afrički nacionalni kongres i, donedavno, Jaser Arafat i PLO smatrani su od strane svojih protivnika teroristima koji vode terorističke organizacije. Jučerašnji teroristi mogu biti samo to – teroristi – ili mogu postati današnji državnici. Vojnici “čuvari mira” u izraelskoj “sigurnosnoj zoni” na jugu Libana bili su “okupacione snage” u očima mnogih Libanaca i Arapa. Ono što neki smatraju otporom i borbom za nacionalno oslobođenje koje vodi Hamas na Zapadnoj obali i u Gazi mnogi Izraelci smatraju valom terora. Vlada Sjedinjenih Država odbila je popustiti pred ponovljenim britanskim zahtjevima da obuzda irsko-američku involviranost i podršku Irskoj republikanskoj armiji, koju britanska vlada optužuje da je teroristička organizacija. Ona je međutim popustila pred zahtjevima izraelskih i američko-jevrejskih organizacija da onemogući sličnu podršku za “radikalne islamske fundamentalističke” organizacije kao što je Hamas. Slična pitanja ili problemi postoje i drugdje. Jesu li teologija oslobođenja i pokreti nastali na njoj u Latinskoj i Centralnoj Americi jednostavno

lažna marksistička revolucionarna snaga ili autentičan populistički, vjerski pokret? Kompleksnost situacije se dodatno usložnjava tendencijom u međunarodnom sistemu da se one koji su na vlasti smatra legitimnim vladarima ili vladama, bez obzira kako su došli na vlast, da li su autokrate i represivni ili ne. Vladini agenti (policija, vojska, sigurnosne službe) koriste "legitimnu" silu dok se naoružane opozicione grupe često predstavljaju kao ekstremiste ili gerilske organizacije koje koriste silu i terorizam. Šta je ekstremizam? Šta je terorizam? Odgovori na ovo pitanje često zavise od toga gdje ko stoji. Najbolji primjer stvarne kompleksnosti ovog pitanja jeste Hamas, čija historija i akcije postavljaju ključna pitanja u njihovoj najakutnijoj formi.

Hamas: Islamski pokret otpora u Palestini

Hamas, skraćenica za Islamski pokret otpora (*Hareketul-mukavemetil-islamije*) čini podjednako kontroverzan i kompleksan primjer militantnog pokreta.¹³ Ogranak palestinske Muslimanske braće, Hamas je oformljen 1987. godine tokom palestinske *intifade* (ustanka) protiv izraelske okupacije i uprave u Gazi i na Zapadnoj obali. Među osnivačima Hamasa su i Šejh Ahmed Jasin, karizmatični paraplegičar, vođa Muslimanske braće, te palestinski stručnjaci (doktori, učitelji i inženjeri). Hamas je ponudio militantnu islamsku alternativu čiji uspjeh je zasjenio (civilno krilo) Muslimanske braće i pojavio se kao izazov vodstvu PLO u borbi protiv izraelske okupacije.

Hamas kombinira islam sa palestinskim i arapskim nacionalizmom. Njegova povelja kaže da je Palestina vječita muslimanska teritorija, vjerska zadužbina (*vakuf*). Političke i vojne aktivnosti se smatraju komplementarnim i nužnim komponentama džihada (borbe), koji je obaveza svih muslimana, za oslobođenje Palestine od izraelske okupacije.

Članstvo i aktivnosti

Hamas je vjerski, društveni, politički i vojni pokret. Iako njegovo vodstvo uključuje imame (vjerske službenike), većina njegovih članova

¹³ Diskusija o Hamasu utemeljena je na materijalima iz: John L. Esposito, *Islam and Politics*, 4th ed. (Syracuse: Syracuse University Press, 1998), pp. 228-232.

su profesionalci i tehnostrate koji su završili studij medicine, ekonomije, tehničke fakultete ili prirodno-matematičke znanosti. Kombinacija političkog i društvenog aktivizma sa gerilskim ratovanjem zadobila je finansijsku i moralnu podršku mnogih Palestinaca i simpatizera širom arapskog i muslimanskog svijeta.

Glavni razlog za njegovu popularnost i brojno članstvo je široka mreža socijalnih i dobrotvornih projekata i programa: obdaništa, škole, stipendije, stipendije za studente koji studiraju u inostranstvu, biblioteke, društveni i sportski klubovi i druge društvene i socijalne usluge. Usred siromaštva i izbjegličkih kampova na okupiranim teritorijama, mreža usluga koju pruža Hamas osigurava očajnički potrebnu pomoć, te Hamasu donosi respekt i divljenje.

Hamas ima mrežu najboljih društvenih servisa u pojasu Gaze. Dobro strukturiranom i organiziranom Hamasu siromašni (koji čine ogromnu većinu stanovnika Gaze) vjeruju da će ispuniti svoja obećanja, a smatra se i mnogo manje korumpiranim od sličnih sekularnih nacionalističkih organizacija, posebno Fataha. Neki visoki zvaničnici UNWRA-e (Agencija Ujedinjenih nacija za pružanje pomoći) u Gazi su priznali da je Hamas jedina frakcija u koju imaju povjerenja da će distribuirati donacije UNWRA-e u hrani stanovništvu.¹⁴

Politički aktivizam i oružana borba:

Nacionalni pokret ili teroristička organizacija?

Hamas se bavi političkom mobilizacijom kao i oružanom borbom. Politički forumi, masovne demonstracije i štrajkovi pokazali su se kao učinkoviti politički instrumenti. Iako je to uvijek manjina populacije, Hamas ima podršku šire populacije koja je vezana za progres ili neuspjeh mirovnog procesa. Učinak Hamasovih kandidata na lokalnim izborima i izborima u profesionalnim organizacijama, trgovinskim komorama doživljava uspon kada god se odnosi između Izraela i Palestinaca pogoršaju. Tako je bilo tokom cijele intifade. Kada su u Hebronu 1992. godine

¹⁴ Sara Roy, "Gaza: New Dynamics of Civic Disintegration", *Journal of Palestine Studies* 22, no. 4 (Summer 1993), 20-21, p. 25.

održani prvi lokalni izbori nakon petnaest godina, islamisti koji su simpatizirali Hamas odnijeli su pobjedu, kao što su učinili i u Ramelli 1993. godine, gradu sa velikom kršćanskom palestinskom zajednicom. Hamas je osvojio i preko 40% glasova na izborima za profesionalne asocijacije (ljekara, računovođa, advokata, inženjera i trgovačke komore Gaze). Hamasov učinak na univerzitetskim izborima također odražava uspone i padove mirovnog sporazuma. Hamas i njegovi saveznici su 1993. godine osvojili 52% glasova na studentskim izborima na Bir Zeit univerzitetu. Naredne, 1994. godine Hamas je odnio uvjerljivu pobjedu u svojim uporištima kao što je Islamski univerzitet u Gazi te uspio osigurati 24% glasova naspram Fatahovih 64% u ispostavi Univerziteta Al-Azhar, inače Fatahovom uporištu.

Politički i društveni aktivizam praćen je oružanom borbom. Vojno krilo Hamasa, Kassamove brigade¹⁵ (osnovane 1991.), izvršilo je pažljivo isplanirane selektivne napade na izraelsku vojsku i policiju. Organizirane kao male tajne ćelije, one su koristile gerilski stil ratovanja, a ne neplanske akte nasilja. Odgovarajući na optužbe da je teroristička organizacija (optužbu koju su uputili Izrael, SAD i drugi), Hamas brani akte nasilja kao odmazdu u borbi protiv izraelske okupacije i represije.

Iako su Hamasovi napadi u početku bili ograničeni na vojne ciljeve na okupiranim teritorijama, ta se pozicija dramatično promijenila nakon Mirovnog sporazuma iz Osla 1993. godine. Odgovarajući na određene događaje u Izraelu, Zapadnoj obali i Gazi, Kassamove brigade poduzele su direktne napade u srcu Izraela protiv civilnih i vojnih ciljeva. One su, posebno, prihvatile novu vrstu samoubilačkog ratovanja u svojoj borbi. Ti smrtonosni napadi povećali su se eksponencijalno nakon što je jevrejski doseljenik (Baruch Goldstein) ubio dvadeset devet klanjača tokom obavljanja džuma-namaza petkom u Ibrahimovoj džamiji u Hebronu 25. februara 1994. Brigade su obećale brzu osvetu i odmazdu za "masakr" i poduzele pet antiizraelskih operacija unutar samog Izraela u gradovima kao što su Galileja, Jerusalem i Tel Aviv. Najsmrtonosniji napad desio se

¹⁵ Kassam je heroj ranog palestinskog otpora jevrejskoj kolonizaciji tridesetih godina 20. stoljeća. (Nap. prev.)

19. oktobra 1994. godine u srcu Tel Aviva bombaškim napadom na autobus u kome je ubijeno dvadeset troje ljudi a ranjeno skoro pedeset. Mirovni pregovori ponovo su obustavljeni kada su 30. jula 1997. godine bombaši-samoubice ubili trinaest, i ranili više od sto pedeset osoba na jerusalemskoj tržnici. Upotreba nasilja protiv civila otkrila je duboke podjele unutar Hamasa. I dok pojedini njegovi lideri tvrde da ne mogu kontrolirati neke članove Brigada, njegovi kritičari odbacuju ovu razliku između njegovog vojnog i civilnog krila kao pretvaranje.

Kao i mnogi drugi, Hamas je bio iznenađen potajno i privatno postignutim sporazumom Jasera Arafata, Mirovnim sporazumom iz Osla (ili Sporazumom o Gazi-Jerihonu) 13. septembra 1993. Hamasova opozicija Arafatu i mirovnom sporazumu te njegov poziv na nastavak palestinske borbe protiv Izraela doveli su ga u sukob i sa PLO i Palestinskom autonomnom vlašću i sa Izraelom. Prije sporazuma, i PLO i Hamas obično su bili odbacivani kao terorističke organizacije. Sada je međunarodna zajednica priznala Arafata, nekadašnjeg "teroristu", kao državnika, predsjednika Palestinske vlasti. Hamas je postao zajednički neprijatelj (i za Izrael i za Palestinsku vlast). Izraelska likudova vlada Benjamina Netanyahua fokusirala se na terorizam i Hamas kao glavne prepreke miru, insistirajući da Palestinska autonomna vlada Jasera Arafata poduzme efektivne korake na gušenju i raspuštanju Hamasa.

Kao i libanski Hizbullah nakon potpisivanja Taifskog sporazuma, kojim je okončan libanski civilni rat, Hamas se nakon potpisivanja Sporazuma u Oslu borio da iznađe odgovor za novu političku stvarnost. Njegov odgovor odražava obim u kome su agenda i taktika većine islamskih pokreta oblikovane političkim kontekstom. Iako je bojkotirao izbore za Palestinsku autonomnu vlast, na kojima je Jaser Arafat izabran za predsjednika, postoslovski period bio je svjedokom različitih trendova i povećanih neslaganja unutar Hamasa. Kassamove brigade željele su intenzivirati oružanu borbu i dalje napadajući produženu izraelsku okupaciju, potkopati mirovni proces i ohrabrivati nastavak intifade. Glavno političko krilo razmatralo je različite oblike djelovanja. Neki su zagovarali participaciju u političkom procesu, pribojavajući se da će neučestvovanje na izborima dodatno marginalizirati Hamas kod većine Palestinaca koji su uzeli učešća

na izborima. Drugi su išli i dalje predlažući osnivanje političke stranke koja bi osigurala da glas Hamasa bude prisutan u Palestinskoj autonomnoj vlasti i palestinskoj politici.

Da zaključimo: kada je u pitanju politika SAD i islam, tokom devedesetih godina 20. stoljeća vlade, političari i eksperti razilaze se u ocjeni političkog islama i odgovarajućih političkih opcija. Neki insistiraju da ne postoje islamski umjerenjaci i da su svi islamski aktivisti i organizacije prijetnja (otvorena ili tajna) i da oni trebaju biti isključeni iz političkog procesa. Drugi prave razliku između nasilnih ekstremista i umjerenih islamista, onih koji, kada im se ukaže prilika, participiraju unutar sistema. Prvi optužuju da je razlika između nasilnih i nenasilnih islamista ona strategije i taktike. Potonji, pak, tvrde da nenasilnim islamistima, onima koji participiraju u društvu, treba dozvoliti (i da oni, zapravo, imaju pravo) da funkcioniraju kao društvene i političke organizacije i stranke. Oni koji zagovaraju veću političku liberalizaciju i politiku uključivanja a ne isključivanja islamskih stranaka drže da otvoreniji sistem osigurava veće natjecanje i više opcija za glasače. To također slabi snagu islamista koji često privlače ne samo svoje sljedbenike već i sve one koji žele glasati iz protesta protiv neuspjelih ili diskreditiranih vlada. Oni vjeruju da će se, suočeni sa političkom stvarnošću, islamisti dokazati kao mnogo prilagodljiviji kako bi politički preživjeli i kako bi djelovali u interesu nacije. Uključivanje također testira kapacitet islamskih aktivista da krenu dalje od slogana, da potvrde ili opovrgnu svoju sposobnost za stvarnu političku viziju i vodstvo.

I prošlost nekih islamskih režima (Sudan, Iran i Afganistan) i postupci sekularnih vlada (Tunis, Alžir, Turska i Egipat) odražavaju autoritarizam, nasilje i represiju muslimanske politike i potrebu za jačanjem političke participacije kao i vrijednosti i institucija civilnog društva.

Preveo s engleskog: Ahmet Alibašić